

Fritidshemspersonals tal om barns fysiska aktivitet – samhällelig påverkan och möjliga implikationer

Jonas Johansson & Johan Söderman

ABSTRACT

The aim of this paper is to shed light on how teachers' talk about children's physical activity in school-age educare can be seen as part of comprehensive social discourses concerning education and physical activity. Focus-group interviews with a discourse-analytic approach have been carried out with staff from two municipal school-age educare in Sweden. The transcriptions was analyzed with inspiration from critical discourse analyze which is the theoretical standpoint. In the result the discourses of *risk*, *shortage*, *activity*, *complement* and *joy of movement* are the most prominent. In analysis these discourses are seen as inter-discursively influenced by the *public health discourse* wherein concepts as *activity rate*, *discipline*, *joy of movement* and *organization* are central. These discourses, concepts and possible implications for school-age educare are discussed. It is also argued that a social pedagogical *discourse of care* with focus on children's relation making and conflict management seems to be manifest within Swedish school-age educare.

Keywords: critical discourse analyze, physical activity, children, school-age educare

JONAS JOHANSSON

*Doktorand i barn- och ungdomsvetenskap
Institutionen för pedagogik, kommunikation
och lärande
Göteborgs universitet
E-post: jonas.johansson.2@gu.se*

JOHAN SÖDERMAN

*Professor i barn- och ungdomsvetenskap
Institutionen för pedagogik, kommunikation
och lärande
Göteborgs universitet
E-post: johan.soderman@gu.se*

INLEDNING

Barns fysiska aktivitet har tagit relativ stor plats i samhällsdebatten under senare år, och ofta handlar det då om att barn i dag är allt för stillasittande och behöver vara mer fysiskt aktiva (se Jägerskog & Bennwik, 2020; Norberg, 2021). Fritidshem och skola har fått en framträdande roll som institutioner där barns fysiska aktivitet kan och bör ges utrymme (Levinsson et al., 2022). Detta kan belysas med exempelvis utökad timplan för ämnet idrott och hälsa (Skolverket, 2022) samt Riksidrottsförbundets initiativ ”Rörelsesatsning i skolan” som riktar sig till barn i skolans årskurs F till 6, framför allt till de ”... som inte rör på sig tillräckligt idag” (Riksidrottsförbundet, 2021).

Det finns inom akademi och forskning ett allt större intresse för hur barns fysiska aktivitet kan ökas och hur skolvärlden kan bidra. Exempelvis genomför Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm (GIH) ett större forskningsprojekt med syfte att hitta former för ökad fysisk aktivitet i skola som ska bidra till att minska barn och ungdomars mentala ohälsa (GIH, 2019). Det finns också studier som fokuserat på samband mellan fysisk aktivitet och utveckling av kognitiva funktioner samt barns skolprestationer (se t.ex. de Greeff et al., 2018; OECD, 2019).

Inom skolans lägre årskurser finns olika tillfällen då barn kan ges utrymme att vara fysiskt aktiva, vilket kan röra sig om lektionstid, raster mellan lektioner samt tid då barn vistas i fritidshem. Fritidshemmen är en del av det svenska skolsystemet som vänder sig till barn i åldrarna 6-12 år och bedrivs före och efter skoldagen samt under lov. I de tidiga skolåldrarna, 6-9 år, går 83 procent av alla barn i fritidshem (Skolverket, 2020) och dessa barn tillbringar i många fall större del av dagen i fritidshemmet än i skolan. Denna artikel har fokus på denna verksamhet, med ett övergripande syfte att belysa och kritiskt granska de diskurser som uppstår när personal i fritidshem talar om barns fysiska aktivitet.

Verksamhet och personal i fritidshem

Tidigare forskning har beskrivit fritidshem som en komplex verksamhet som är stadd i ständig förändring, både historiskt och i nutid, påverkad av samhällsliga tendenser, normer och diskurser (se t.ex. Haglund, 2009; Holmberg, 2018). Verksamheten i fritidshem är reglerad genom läroplan och skollag. Där nämns att fritidshemmen har ett kompletterande uppdrag i förhållande till skolan, och enligt läroplanen ska detta ske genom att undervisning i fritidshem i hög grad ska vara situationsstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgå från barns behov, intressen och initiativ (Skolverket, 2022). Fritidshemmen har i likhet med övrig skolverksamhet även ett kompensatoriskt uppdrag där undervisningen ska väga upp för sociala och ekonomiska skillnader, samt barns skiftande förutsättningar att tillgodogöra sig utbildning (SFS 2010:800; Skolverket, 2022; Hjalmarsson & Odenbring 2019; Andishmand, 2017). Dessutom belyser flera studier att verksamheten även påverkas av en övergång från en historiskt dominerande socialpedagogisk omsorgsdiskurs (där verksamheten skulle komplettera hemmet), mot en allt tydligare kunskapsdiskurs (för att komplettera skolan) präglad av senare decenniernas utbildningsreformer där skolhuvudmän såsom kommuner och fristående skolor givits möjlighet att påverka verksamhetens utformning. Detta har medfört en verksamhet där barns kunskapsutveckling är alltmer central för hur undervisningen i fritidshem utformas (se t.ex. Haglund, 2009; Holmberg, 2018; Ackesjö & Haglund, 2021; Hjalmarsson, 2019; Lager, 2018). Samtidigt visar andra studier på att personal i fritidshem upplever en otydlighet i uppdraget samt bristande kunskap hos rektorer om

verksamheten, vilket medför att hur verksamheten konstrueras till stor del lämnas till personalen att avgöra (Ludvigsson & Falkner, 2019).

Dock finns en brist på studier som belyser just den fysiska aktivitet som bedrivs inom ramen för fritidshemmen, och hur den influeras av samhälleliga förväntningar på dess utformning och syfte. Det gör det intressant att studera just detta och för denna artikel har vi valt att fokusera på de personer som (förutom de barn som vistas där) är närmast praktiken, närmare bestämt personal i fritidshem. Inom fritidshem arbetar en relativt spridd skara personalkategorier. Det kan bestå av personal utan pedagogisk utbildning eller lärare som har genomgått den nuvarande lärarutbildning som är avsedd för arbete specifikt i fritidshem; lärare med inriktning mot arbete i fritidshem (i tidigare versioner av lärarutbildningar även kallad fritidspedagog). Dessutom förekommer andra personalkategorier såsom barnskötare, fritidsledare, förskolelärare och lärare med annan inriktning (Skolverket, 2020).

Personal inom fritidshem har varierande uppdrag under skoldagen. Förutom att bedriva undervisning i fritidshem kan uppgifterna exempelvis bestå av undervisning i ett praktiskt estetiskt ämne, resurs i skolan som elevassistent samt att bedriva rastverksamhet. Graden av utbildningsnivå varierar således inom personalen i fritidshem. I kommunala fritidshem har 41 % pedagogisk högskoleexamen, medan siffran för fristående fritidshem är 19 % (SOU 2020:34).

Syfte och frågeställningar

När personal inom fritidshem genomför verksamhet kan de förmodas vara påverkade av organisatoriska och ekonomiska faktorer, men även av olika aktörer som sannolikt förmedlar samhälleliga normer och värderingar. Denna process, där olika aktörer är med och påverkar hur verksamhet i fritidshem konstrueras, kan ses som en del av en *rekontextualiseringsprocess* (Bernstein, 1990) där kunskaper, normer och värden förflyttas och förändras när de kommer i ett nytt sammanhang. Denna process försiggår enligt Bernsteins utbildningssociologiska teori i en utbildningskontext inom *det officiella rekontextualiseringsfältet* (ORF), *det pedagogiska rekontextualiseringsfältet* (PRF), *det lokala rekontextualiseringsfältet* (LRF) (se t.ex. Norlund, 2009, Levinsson & Norlund, 2018, Peterson, 2020; Singh, 2002).

I denna artikel riktas fokus mot det lokala rekontextualiseringsfältet och därmed de processer som sker i den sociala praktiken, i detta fall i fritidshem, och hur denna process kommer till uttryck bland personal inom denna verksamhet. Den tidigare nämnda otydligheten i fritidshemmens uppdrag och verksamhetens ständiga förändring, samt variationen av personalens utbildningsbakgrund, ger utrymme för just sådana processer. Bristen på tidigare studier som riktar in sig mot barns fysiska aktivitet i fritidshem, samt det faktum att barns fysiska aktivitet i allmänhet tar plats i samhällsdebatten, gör området extra värt att undersöka. Som en följd av detta resonemang har denna studie som syfte att *belysa på vilket sätt talet om barns fysiska aktivitet i fritidshem kan ses som en del av övergripande samhällsdiskurser som berör fritidshem, skola och fysisk aktivitet*. I artikeln besvaras frågeställningarna:

- Hur konstrueras barns fysiska aktivitet av personal i fritidshem?
- Vilka samhällsdiskurser är mest framträdande i personalens tal om barns fysiska aktivitet i fritidshem?
- Vilka implikationer kan dessa diskurser få för hur verksamheten i fritidshem bedrivs?

TEORETISKA PERSPEKTIV

Som tidigare nämnts kan personal inom fritidshem förmodas vara påverkade av samhälleliga normer och värderingar som en del av olika rekontextualiseringsprocesser (jfr Bernstein, 1990). Hur verksamhet i fritidshem konstrueras, vilka rekontextualiseringsprocesser som kan skönjas och vilka implikationer det kan få för hur verksamhet i fritidshem bedrivs analyseras i artikeln genom kritisk diskursanalys (CDA). Enligt Fairclough (2003) är CDA en metod för att åskådliggöra antaganden som aktörer (som ingår i olika diskurser) inom en särskild praktik gör, och i förlängningen utövar makt inom praktiken. Diskurser kan beskrivas som “way of signifying experience from a particular perspective” (Fairclough, 1995, s. 135). Det handlar därmed om hur vi uttrycker oss kring skilda områden, och för denna studie är alltså området barns fysiska aktivitet i fritidshem. I denna studie förs i analysen ett resonemang kring hur detta område konstrueras av personal i fritidshem samt vilka implikationer dessa konstruktioner och diskurser kan få för hur verksamheten i fritidshem bedrivs. Något som i slutändan har stor betydelse för de barn som vistas i fritidshem.

CDA är teori och metod för att belysa och analysera språkets betydelse för hur dagens samhälle formas, och inom CDA ses både den skriftliga och verbala kommunikationen (likväl som andra typer av kommunikativa händelser såsom visuella, kroppsliga och auditiva) som språkliga händelser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000; Fairclough, 2013). Dessa språkliga händelser kan med ett samlingsbegrepp betecknas som semiotiska aktiviteter (Fairclough, 2015). Hur samhället formas är beroende av relationer inom och mellan diskurser, och vilka metoder som används för att synliggöra dessa relationer är beroende av forskningsobjekt och område. Analysen tar dock sin utgångspunkt i språket (vanligtvis benämnt som textanalys). Språkliga händelser kan då analyseras *interdiskursivt*, det vill säga att man undersöker hur en text har påverkats av andra texter eller diskurser. I analysen letar man då efter drag av andra texter eller spår från andra diskurser som kan ha påverkat texten (Winther Jørgensen & Phillips, 2000; Fairclough, 2013; 2015). En diskurs påverkar och påverkas av andra diskurser i den sociala praktiken och det är spår av denna påverkan som analysen av texters interdiskursivitet syftar till. Exempelvis kan man i texter finna spår av andra områden och diskurser än de som texten uttryckligen är inriktad mot (Fairclough, 2015).

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Nedan beskrivs hur och varför fokusgruppsintervjuer har använts, samt den urvalsprocess och analys som har genomförts. Avsnittet avslutas med en redogörelse av de etiska övervägande som har gjorts.

Fokusgruppsintervju

Det empiriska underlaget består av inspelningar av fokusgruppsintervjuer med personal i fritidshem. Dessa inspelningar har sedan transkriberats för att sedan kunna analyseras med inspiration från CDA. Intervjuerna genomfördes vid två olika kommunala skolor där fritidshem bedrivs. En av skolorna är belägen i en medelstor västsvensk stad, den andra i en mindre västsvensk ort på landsbygden. Sammanlagt deltog 15 personer, sju vid stadsskolan och åtta vid landsbygdsskolan. Deltagarna hade varierande erfarenhet av arbete i fritidshem, från tre till 36 år. Även utbildningsbakgrunden varierade, allt från helt utan pedagogisk utbildning till barnskötare, fritidsledare och fritidspedagoger (lärare i fritidshem). Av praktiska och organisatoriska skäl var

personalen vid stadsskolan uppdelad i två grupper (tre och fyra vid vardera tillfället). Vid intervjun vid landsbygdsskolan deltog alla åtta vid samma tillfälle.

Vid intervjuerna samtalade personalen kring barns fysiska aktivitet generellt i samhället, och specifikt i fritidshem. Samtalen tog utgångspunkt i vad den fysiska aktiviteten består av, hur den bedrivs och varför den genomförs. Vid intervjuerna deltog en av artikelförfattarna (Johansson) som moderator med huvudsakligt syfte att, med stöd i en intervjuguide, leda samtalet vidare för att säkerställa att samtliga aktuella områden skulle beröras samt att samtliga deltagare skulle komma till tals (jfr Holstein & Gubrium 2016; Wilkinson 2016; Widerberg, 2002; Dahlin-Ivanhoff, 2015). Intervjuerna tog mellan 40 och 50 minuter att genomföra. Tidsomfattningen var vid samtliga intervjuer beroende på personalens schemamässiga utrymme.

Val av metod bygger på ett antagande om att fokusgruppsintervjuer är ett lämpligt redskap att använda när du vill utforska människors olika upplevelser och föreställningar om sin omvärld med fokus på ett specifikt fenomen. Fokusgruppsintervjuer är en metod som möjliggör att studera en viss grupp som ett tänkande samhälle i miniatyr (Wibeck, 2010). Metoden används för att åskådliggöra en målgrupps verklighet och belysa hur man tänker och talar kring en viss fråga eller fenomen för att sedan genom analys kunna avslöja normer och betydelser (se t.ex. Dimenäs, 2007; Dahlin-Ivanhoff; 2015; Glassner & Millner; 2016). Fokusgruppsintervjuer genomförs med en förmodan om att människan själv är aktiv i hur den uppfattar sin omvärld, uppfattningar som är formade i samspel med det omgivande samhället (Glassner & Millner, 2016; Dahlin-Ivanhoff, 2015; Wilkinson, 2016).

Urval

Urvalet av skolor är gjort med hänsyn till att röster från olika sociala miljöer och med skiftande utbildningsnivå och yrkeserfarenhet ska bli hörda. Detta för att i möjligaste mån skapa en bredd i det empiriska materialet (jfr Ahrne & Svensson, 2015). Även om denna urvalsstrategi bygger på en önskan att låta olika röster bli hörda finns det i aktuell studie inga anspråk på generaliserbarhet när det gäller faktorer såsom socioekonomiska skillnader eller miljömässiga förutsättningar. Istället är urvalet enbart gjort för att låta olika människor som arbetar vid olika skolor och fritidshem tala om barns fysiska aktivitet med utgångspunkt i den fysiska aktivitetens innehåll, utförande och syfte.

Vad vi människor säger i olika situationer är format av den sociala kontexten där kunskap och uppfattningar är i ständig förändring och omformning påverkad av till exempel sociala regler och strukturer (jfr Boréus, 2015; Fairclough, 2001; 2015). Samma gäller den personal som deltog i denna studies fokusgruppsintervjuer och skulle kunna vara en faktor att ta hänsyn till i analysen av empirin. Dock, för denna studie är intresset att identifiera övergripande samhällsdiskurser och då blir deltagarnas samlade röster analytiskt intressanta. Det blir då snarare likheterna än skillnaderna som urskiljs som diskurser som förstås vara del av övergripande samhällsdiskurser.

De val av specifika fritidshem, där personal tillfrågades att delta, bygger till viss del på bekvämlighetsurval (Denscombe, 2014). Det vill säga att moderator inte skulle ha allt för långt att resa för att genomföra intervjuerna. Detta kan förstås som en pragmatisk hållning, men kan även relateras till miljöhänsyn i designen av studien. Moderator hade dessutom sedan tidigare kännedom om de både fritidshemmen dock utan att ha någon djupare insyn eller några relationella band till någon av deltagarna. De personer som deltagit i studien har gjort det av egen fri vilja och uttalade ett intresse för att delta.

Analys

Analysen är genomförd enligt beskrivningen nedan och är inspirerad av den femstegs-modell som tidigare använts av Levinsson & Norlund (2018, s. 18), i sin tur inspirerad av Fairclough (2003, s. 209–210):

I *steg ett* fokuseras på ett socialt problem som har en semiotisk aspekt. Analys av hur problemet konstrueras genomförs och involverade diskurser identifieras. I *steg två* analyseras hur föreslagna åtgärder konstrueras samt vilka diskurser som är involverade. I *steg tre* kartläggs vilket nätverk av praktiker som problemet och åtgärderna bygger på, samt hur relevanta praktiker eventuellt omorganiserar. Dessutom analyseras i vilken mån nätverket av praktiker ”behöver” problemet. I *steg fyra* identifieras eventuella motstridigheter och luckor i materialet. Plats ges för motröster. Slutligen, i *steg fem*, genomförs en kritisk reflektion över analysen (steg ett till fyra).

Resultatet presenteras i två delar. I den första delen, som benämns *textanalys*, beskrivs de diskurser som framträtt i analysens *steg ett* och *två*. Dessa presenteras med hjälp av olika citat och analyserande text som ramas in av fem olika teman. Dessa teman används i syfte att tydliggöra de områden som berörs. I denna första resultatdel genomförs en textanalys. I den finns det en lingvistisk utgångspunkt, framförallt mot den grammatiska strukturen, vokabulär och sammanhang mellan sats för att belysa hur det aktuella forskningsämnet och området konstrueras språkligt. För denna studie används begrepp som *modalitet* (graden av instämmande i en specifik fråga), *värdeord* (informantens inställning till en viss fråga), *intertextualitet* (i vilken mån utsagor konstruerats i samspel med andra texter och tal), *orsakssamband* (uttryck för ett orsak-verkan förhållande), *gradering* (graden av satsers modalitet och tolkningen av värdeord) och *ordval* för att försöka ”läsa mellan raderna” för att se vad som har påverkat den språkliga kommunikationen, och även för att se vad texten omfattar eller utesluter (jfr Fairclough, 2001; 2015). Relationen mellan texten och den diskursiva praktiken blir då central för att tolka hur denna relation styr och formar den sociala praktiken, i det här fallet hur fritidshemspersonals tal om barns fysiska aktivitet styr och formar vad som sker inom verksamhet i fritidshem. I aktuell artikel används kursiveringar i resultatdelens citat för att poängtera de textanalytiska begrepp som använts i analysen. Analysen i *steg ett* och *två* genomförs på kollektiv nivå, men för att ändå tydliggöra från vilken skola personalen härrör används följande förkortningar: personal i stadsskola benämns som PS, personal i landsbygdsskola benämns som PL och moderator benämns som M.

I resultatets andra del, som benämns *analys av interdiskursivitet*, genomförs analysens *steg tre* och *fyra*. Denna del har fokus på hur de diskurser som framträtt i *steg ett* och *två* kan ses vara interdiskursivt påverkade av mer övergripande samhällsdiskurser, samt vilka implikationer dessa diskurser kan få för hur verksamhet i fritidshem bedrivs. Resultatets andra del presenteras som en sammanhängande text där även de rekontextualiseringsprocesser som kan skönjas påvisas.

Etiska överväganden

Vid fokusgruppsintervjuer är det många inslag som kräver att man som forskare gör noggranna etiska överväganden (jfr Vetenskapsrådet, 2017). Innan studien genomfördes ansöktes om tillstånd för studiens genomförande hos Etikprövningsmyndigheten. Anledningen till att detta gjordes var att etiska överväganden bör göras extra noga när det är frågor som rör barns hälsa, vilket fysisk aktivitet är en del av. Denna ansökan beviljades. Ytterligare etiska ställningstaganden gjordes när det

gäller urval av lämpliga frågeområden för att få vägledning om fokusgruppsintervjuerna kunde komma att svara upp mot studiens syfte och frågeställningar (undersökningens validitet). Till hjälp för att i möjligaste mån säkerställa detta genomfördes en mindre pilotstudie med personer med erfarenhet av arbete på fritidshem.

Därefter krävdes tillträde till fältet, i detta fall personal vid två fritidshem. För detta ändamål kontaktades respektive skolas rektor som gav medgivande. Därefter behövdes deltagarnas personliga samtycke (Vetenskapsrådet 2017). Detta genomfördes både genom muntlig information och en skriftlig medgivandeblankett där undersökningens syfte tydligt framgick. I samband med detta och vid genomförandet av fokusgruppsintervjuerna informerades deltagarna om att de när som helst kunde avsluta sitt deltagande. Deltagarna informerades även om att all data kommer att förvaras inom Utbildningsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs Universitet under studiens gång och tio års tid därefter.

RESULTAT

Textanalys

I följande första resultatdel redovisas steg ett och två av tidigare nämnd analysmodell, det vill säga hur barns fysiska aktivitet konstrueras av personal i fritidshem samt hur föreslagna åtgärder framställs och konstrueras. I analysen identifieras vilka diskurser som är involverade.

Elegi (sorgesång) över den aktiva tid som flytt

Att barn i dag är mer stillasittande än förr är personalen på de båda fritidshemmen överens om och är ett återkommande inslag i samtliga intervjuer. Det uttrycks i citaten en sorg över en svunnen tid när barn var mer fysiskt aktiva. När personalen beskriver hur barns fysiska aktivitet ser ut i dagens samhälle i allmänhet så lyfts barns stillasittande i hemmet fram:

PS: Det är *mycket mer* stillasittande [än förr]. Barnen skjutsas till olika platser och blir hämtade, och det här naturliga, att man rörde på sig, det försvinner mer och mer, och mycket stillasittande i hemmet med skärmar och annat.

PS: Men i samhället, om man tänker på fysisk aktivitet så är det något som man har bokat in sig på. Det är ju idrottsföreningar eller grupper. Det är nog inte lika mycket spontant längre, nej.

Barns fysiska aktivitet i dag graderas som *mycket mer* stillasittande än förr. Att vara fysiskt inaktiv som barn har enligt personalen blivit mer vanligt, speciellt i hemmet. Där tycks den fysiska aktiviteten framför allt bestå av bestämda, inplanerade aktiviteter dit barnen vanligtvis skjutsas av sina vårdnadshavare. Att det är så tycks bero på faktorer såsom ökad mediekonsumtion och att den fysiska aktiviteten har fått större konkurrens av andra aktiviteter som lockar mer. Graden av fysisk aktivitet tycks även ha ett orsakssamband med plats och miljö. Att vara ute beskrivs frekvent i intervjuerna som en bidragande faktor till att barn rör på sig, och i och med att dagens barn inte upplevs vistas i utomhusmiljö lika mycket som förr så ger det intrycket att det skapar fysisk inaktivitet. Barns varierande aktivitetsnivå förklaras av personalen även med variationer i vuxnas engagemang och förutsättningar:

PS: Jag kom på också att det handlar om att det är enkelt att som förälder liksom, nu sitter han där, vad bra, nu vet vi var han är. Då kan jag göra mitt här, och så sitter han fortfarande kvar. Gud vad bra.

Här framträder ett visst orsakssamband mellan vårdnadshavares engagemang och graden av barns fysiska aktivitet. Personalen pekar på att vuxna ibland prioriterar egna intressen framför att engagera sig i sina barn, vilket då skulle kunna leda till minskat fysisk aktivitet bland barnen.

Barn upplevs inte bara vara stillasittande i hemmet. Även när de är i skola så anser fritidshemspersonalen att de sitter mycket still:

PS: Jag tycker att jag sett att de har ett *jättebehov* direkt efter skolan, när ettorna och tvåorna kommer. Även förskoleklassen.

PS: Att de behöver rasa ut.

PS: Ja, då är skoldagen slut. Då är det perfekt om man kan ha rörelserummet ibland.

PS: ... då har de suttit still och kanske jobbat med bokstäver, och annat och tittat på någon film eller något, någon *lärorik* film. Och då går det inte att säga "sätt dig ner och ta det lugnt" utan då *måste* de få springa av sig. Sedan kan de komma till ro.

Genom att använda värdeord såsom *jättebehov* och *måste* markerar personalen vikten av fysisk aktivitet efter långt stillasittande. I det här fallet i skolan som beskrivs som en verksamhet där barn i hög grad är fysiskt inaktiva. Ett stillasittande som generellt beskrivs som en nödvändighet för barns prestationer i skolan, men som tydligt kontrasteras mot när barn är i rörelse. Lärandet i skolan beskrivs med värdeordet *lärorik* som något positivt, men i och med att det sker när barnen är stilla så behöver de efter skolan komma i fysisk aktivitet. Här ges uttryck för en hög grad av modalitet. Personalen är bestämda med att det inte går att barnen ska sitta still när de kommer till fritidshemmet, utan de måste få springa av sig.

Degenererad folkhälsa, kognitiv utveckling och skolresultat

Personalen i de två fritidshemmen upplever att många barn till stor del är fysiskt inaktiva, både i hemmet och i skolan. Att som barn vara fysiskt aktiv uppges vara en faktor som bidrar till mycket positivt, och om man inte är tillräckligt fysiskt aktiv så kan det få negativa effekter för den samlade folkhälsan:

PS: De lär ju sig väldigt mycket, och för hälsans skull är det jätteviktigt. Man får känna sin kropp och hur den fungerar, och, jag tänker på han Anders Hansen, jag vet inte om ni läst hans bok...? Om hjärnan och träning, det är *oerhört viktigt*. Det ger så mycket hälsoeffekter, du får ett mycket bättre mående både fysiskt och psykiskt av rörelse och träning.

Att vara fysiskt aktiv anses bland annat bidra positivt till barns kognitiva utveckling och förmåga att prestera bra i skolan. Personalen på ett av fritidshemmen pekar på dessa positiva effekter med hög modalitet genom att betona att detta är *oerhört viktigt*. Dessutom poängteras andra positiva effekter när det gäller framför allt fysisk hälsa, till exempel risken för fetma vid fysisk inaktivitet:

PS: [...] och tyvärr möter jag lite barn ibland som jag tycker har gått upp lite för mycket i vikt och tröstäter och de är man ju lite extra orolig för, va, och då kan det

hända att skolsköterskan kommer och tittar på dem lite, och pratar och väger dem lite så här, men det finns ju barn i dag som är behov av rörelse men som inte gör det, tyvärr, av olika anledningar.

Personalen ser ett orsakssamband mellan kost och fetma, men även fysisk inaktivitet och fetma. Tecken på fetma hos barn kan oroa personalen och det händer att de då tar hjälp av annan personal på skolan, i det här fallet skolsköterskan. Även ett samband mellan barns koordinationsförmåga, som de kan träna upp med hjälp av fysisk aktivitet, och inläring i skolan uppmärksammas:

PS: [...] och sen lärde en idrottslärare här för många år sedan att alla barn skulle klara att hoppa fem hopp med hopprep, annars blev de inte godkända, så det var nästan så att några gick hem och grät, du vet. Men det har också med den här koordinationen att göra.

M: Varför skulle man göra det?

PS: Det var ju för att du skulle lära dig. Jag undersökte inte det mer, men...

PS: Det är ju det här med armar, fötter och ben. Allting hänger ju ihop. Man ska lära kroppen att flera delar ska kunna fungera samtidigt, så, så vevar man och ska hoppa samtidigt så. Men det har vi ju barn som inte kan, i ettan som, ja, det är ju bara och träna.

PS: Men detta är ju lite grann, jag tänker det vi fick lära oss av den här idrottsläraren med hopprep, plus det här med simningen, att när man klarar av koordinationen där, så släpper det i huvudet med matematik och sånt.

I det här fallet uppger personalen ett visst orsakssamband, dock med viss osäkerhet och relativt låg modalitet, mellan koordination och matematisk förmåga. Även här tar man stöd av annan skolpersonal, i detta fall idrottsläraren som hävdar tesen och ger tydliga ramar för hur barns koordinationsförmåga kan mätas för att personalen ska veta att den är tillräcklig. Dessutom anges andra fysiologiska effekter av fysisk aktivitet, såsom skeletthälsa, automatiserade rörelser och minskad risk för förslitningsskador:

PL: Vi pratar ju mycket om att man måste röra på sig för att kroppen ska må bra, för att man ska hålla sig frisk. För att man inte ska få ont, och så är det ju en sådan sak att man ska röra på sig för att man ska lära sig att trilla och att man kan ta emot sig, så de inte bryter benen när de blir äldre sedan. Det är ju också sådan grejer som man måste få in det här automatiserade beteendet för att hålla sig frisk. Ja, för att skelettet ska må bra, för att man ska motverka den här pad-nacken som de pratar om, alltså...

I ovanstående analys är det ett antal diskurser mer framträdande än andra. Framför allt ser fritidshemspersonalen barns fysiska aktivitetsnivå som problematisk, något som kan förstås som en brist på fysisk aktivitet. Detta kan beskrivas som en *bristdiskurs*, där barns fysiska inaktivitet i framför allt hemmet, men även i skola, i sin tur leder till en risk, något som kan benämnas *riskdiskurs*. Inom denna diskurs beskrivs en problematik om vad avsaknad av olika typer av fysisk aktivitet kan leda till, och det handlar då om negativa konsekvenser när det gäller framför allt fysisk hälsa, kognitiv utveckling och skolresultat.

Ute- och inommiljö som arena för barnets sanna natur

Som vi sett så upplever fritidshemspersonalen att barn i dag är mindre fysiskt aktiva än förr, vilket enligt dem kan få konsekvenser. För att bemöta det så finns medvetna strategier. Enligt personalen spelar flera faktorer in för att barn ska vara fysiskt aktiva, bland annat har platsen betydelse. Genomgående i samtliga intervjuer uppges utomhusvistelse som en faktor som har ett starkt orsakssamband med graden av barns fysiska aktivitet:

PS: Ute. Så tänker jag direkt. De rör sig mycket mer ute än inne, om vi inte är rörelserummet eller gymnasalen. Det är de två rummen där det är tillåtet att röra på sig på ett annat sätt. Man får inte springa i lokalerna annars. Spontant ute, det är där de rör på sig mest.

På platser som uppmuntrar till rörelse, oftast utomhus, så förväntas barnen vara mer fysiskt aktiva. Detta sker då inte bara på skolgården utan även under utflykter i närområdet vilket personalen anser öka barns nyfikenhet och lust till rörelse:

PS: [...] och de klättrar och gungar, och där finns ju hinderbanan. Den är ju jättebra. Så vi lämnar ju området för att de ska få lite annat.

De inomhusmiljöer som omnämns som lämpliga för rörelse är framför allt idrottssal och rörelserum (vilket finns på en av skolorna). Till dessa lokaler uppger personalen att de tar med barnen i den mån det finns schemamässigt utrymme. Personalen uppger att den fysiska aktiviteten begränsas av den inomhusmiljö som erbjuds i fritidshem. Där kan barnen vara i rörelse i viss mån, då oftast i styrda aktiviteter såsom dans till olika Youtube-klipp. Det sker dock i begränsad omfattning på grund av trängsel och ljudnivå:

PL: Det får ju inte vara så många barn om vi ska kunna köra det. För det är ju ändå så att fysisk aktivitet medför en förhöjd ljudnivå, och det funkar ju inte inomhus. Men så går vi ju till idrottshallen i stället.

Personalen visar på ett orsakssamband mellan yttre förutsättningar såsom miljö, tid och plats och mängden fysisk aktivitet som barnen ägnar sig åt. Genomgående uttrycks detta med en hög grad av modalitet; det här är något som personalen upplever och är övertygade om.

Förutom dessa yttre förutsättningar som tycks påverka barns fysiska aktivitet så uppges människor ha ett medfött behov av att röra på sig. Detta anges som något naturligt och självklart:

PL: [...] men varför de rör på sig, ja, det vet man ju själv efter en stund när man suttit still. Då måste man ju röra på sig, jag menar, det går ju inte att sitta en hel dag. Man måste ju röra på sig.

Att vara fysiskt aktiv ses som en inneboende drift som var och en bär med sig. Detta hävdas med relativt hög modalitet och med stöd i egna upplevelser av rörelsebehov samt observationer av barn som visar svårighet att sitta still en längre tid. Dock upplevs att spontant rörelsebehov i viss mån är kopplat till ålder, där yngre barn uppges ha ett större rörelsebehov än äldre barn och vuxna:

PS: Sen är det, vi pratar ju om yngre barn här, det går ju i olika perioder i livet. Ju yngre barnen är, desto mer rör de spontant på sig, och de vill röra på sig mer när de är yngre, oftast. När de kommer till en viss ålder då, då är det *inte lika roligt längre*. Då orkar de inte längre, och i tonåren är de helt hopplösa, då slutar de med allt och bara

sitter. Så är det ju lite i livet. Och sen vuxna, det beror ju lite på hur mycket man har hållit på också. Har man alltid hållit på så rör man kanske fortfarande på sig när man är äldre, men om vi pratar om de yngre barnen så är de mer i rörelse.

PS: Spontana, ja.

Men att de yngre barnen har detta naturliga behov, också kopplat till en känsla av glädje, det ses av personalen som en självklarhet och sanning. Den sjunkande glädjen för fysisk aktivitet i takt med stigande ålder, som i förra citatet värderades med hjälp av frasen *inte lika roligt längre*, kontrasteras i följande citat med värdeordet *älskar*, när yngre barns känsla av att gå till rörelserummet (där det bedrivs fysisk aktivitet) beskrivs:

PS: Barnen *älskar* ju det själva. Om vi säger: vi ska gå till rörelserummet [visar med att gå iväg själv], de sticker så alltså [skratt bland alla] och glömmer allt annat. Det är så faktiskt [fortsatta skratt].

De yngre barnen uppges generellt uppskatta att vara fysiskt aktiva när de får de rätta förutsättningarna. I detta fall när de får tillgång till att vistas i det rörelserum som fritidshemmet har tillgång till.

Rasten som institutionaliserat mellanrum

Förutom miljö, tid, plats och ett inneboende rörelsebehov så anges typ av aktivitet och personalens förhållningssätt som avgörande för barns fysiska aktivitet. Vid de båda skolorna bedriver fritidshemspersonalen så kallad rastverksamhet då de arrangerar aktiviteter för barn under skolans raster. Detta är en verksamhet som personalen pratar mycket om under intervjuerna och när samtalet kommer in på barns lek så ser personalen sig som betydelsefulla:

PS: Men det handlar om att vi alltid har en rosa väst. En rastaktivist. Vi har haft det i många år och att det alltid finns en vuxen som kan dra igång, som de tycker *det är roligt att vara med*. Det finns någon som är med dem i aktiviteten. Att det är lättare i de äldre åldrarna att de fortsätter med de här grejerna. Har man i stället bara sådana som går runt och tittar på dem så tappar de nog detta. Vi är nog väldigt viktiga i det, tror jag.

Även vid den andra skolan lyfts rastverksamheten fram som något positivt:

PL: Detta kom ju efter fritidssatsningen som var, och den var rätt länge sedan, och det var ju därifrån som det föddes, att vi valde att all fritidspersonal ska vara ute och att, vi har valt att se rasten som våran grej. Vår fritidsverksamhet.

PL: *Känns skönt att ha en konkret arbetsuppgift*. Det här är vårat, det här kan vi.

PL: Och att *man är väldigt stolt* över det. Jag är jättestolt att vi har det så, tycker det gör jättemycket skillnad.

Det som sker under skolans raster ses som en naturlig del av professionen, som en del av fritidshemmets verksamhet. Rastverksamheten benämns i positiva ordalag såsom *det är roligt att vara med*, *känns skönt att ha en konkret arbetsuppgift* och *man är väldigt stolt*, vilket indikerar en positiv gradering; att det är en verksamhet som ses som gynnsam för både barn och personal. Personalen ger vid intervjuerna många olika exempel på hur dessa rastaktiviteter kan gå till. Det kan

exempelvis handla om bollsport där personalen tillsammans med barnen har bestämt regler för hur det ska gå till, framförallt för att minska antalet konflikter:

M: Och då har ni gjort någon speciell insats där?

PL: Ja, det som var var att det var väldigt många barn som var med på fotbollen, men det var väldigt *mycket* konflikter, så vi satte oss med dem och pratade, vi arbetar ju med PAX, alltså vad är PAX och vad vill vi se på fotbollsplanen, och vad vill vi inte se. Och jag trodde ju inte att det skulle funka med sidlinjen, det måste jag säga, men efter några veckor så har de lärt sig och nu är de väldigt duktiga på att hålla den. Och det har ju också gjort att fotbollsspelet inte blir över hela planen. Jag trodde inte på eleverna där, men där fick de rätt.

Den fysiska aktivitet som sker vid de rastaktiviteter som personalen är aktiva i, i det här fallet fotboll, används i stor utsträckning som ett medel för att stödja barnen i sitt relationskapande och minska antalet konflikter. Tidigare upplevdes just konflikter som ett problem vid den aktuella skolan vilket uttrycks genom hur detta graderas. Genom att välja att beskriva frekvensen av konflikter med hjälp av adverbet *mycket* blir det tydligt att det tidigare var ett problem, något som tycks ha minskat tack vare personalens insats. Även barns stillasittande uppges ha minskat tack vare de rastaktiviteter som bedrivs:

PL: [...] det har funkat och det har blivit väldigt bra. Men generellt har vi väldigt få stillasittande elever på rasterna [...].

Att antalet konflikter minskat som en följd av rastaktiviteter där barnen är fysiskt aktiva är en upplevelse som delas av personalen på de båda skolorna, vilket enligt dem även bekräftas av övriga lärare:

PL: Och sedan att man även får den här bekräftelsen i slutändan från lärarna, att det *har ju minskat konflikterna jättemycket*, och just det här att vi har hunnit lösa, eller oftast har vi löst det när rasten är slut. Det är inte med inte till lektionen, utan läraren kan koncentrera sig på, eller att ha fokus på lektionen.

Att det är samma personal ute på rasterna ses som en fördel då det skapar kontinuitet och trygghet för barnen, till skillnad mot förr då fler lärare var ute korta stunder. Detta uppges ha *minskat konflikterna jättemycket* vilket medför att klasslärarna i högre grad kan ägna sig åt undervisningen i klassrummet. Detta uttrycks med hög grad av modalitet då fritidshemspersonalen uttrycker detta med hjälp av verb såsom *har*, vilket indikerar att de är säkra på att så är fallet.

Det begränsande och kompletterande fritidshemmet

Under fritidshemstiden sker gemensamma aktiviteter där barn är fysiskt aktiva. Ibland styrda av vuxna, ibland styrda enligt barns önskemål:

PL: Försöker gå på någon utflykt på lovet. Det är ju också fysisk aktivitet. Att bara promenera, det kan vara en utmaning, eller hur [skratt]

PL: I idrottshallen så har de fått önska olika lekar. I början fick de rösta och då blev det samma varje gång, och då är det vissa som inte vill vara med. Och då kände vi att vi måste möta alla eleverna.

M: Vad brukar det bli när de får önska?

PL: Mycket bollsporter är det ju.

PL: Och mycket jage, olika varianter av jage.

PL: Och den här kinesiska muren är rätt populär. Inte den gamla hederliga som var när jag var liten, men nu har de så att de slår tärning och så finns det olika stationer att ta sig igenom muren, då.

Här beskrivs utflykter i närområdet och lekfulla aktiviteter i idrottshall såsom olika typer av jage- och bollekar. Dock verkar just bollar vara vanligt förekommande när barnen vistas i idrottshallen, vilket uppges vara mest populärt bland de äldre barnen. De äldre tycks inte heller uppskatta vissa av de aktiviteter som är förutbestämda av vuxna lika mycket som de yngre barnen:

PL: De stora brukar inte tycka om den [kinesiska muren]. De klagar, och sedan är de med. Det märker vi, där har vi problem. De stora gillar inte samma saker som de små.

PL: Nej.

PL: Och då har vi några som alltid gnäller, och så är de med ändå, och vinner [skratt], men det är ju så.

PL: De *har andra behov helt enkelt*. Vi har från tvåan till klass fem och det är inte så lätt att bemöta.

Personalen upplever en problematik där det är svårt att genomföra gemensamma aktiviteter som passar alla åldersgrupper. När barngruppen har en heterogen åldersmässig sammansättning upplevs det som en utmaning att anpassa efter barnens olika behov, intresse och initiativ. Detta uttrycks bestämt och med hög modalitet med hjälp av verbet *har*, att *de* [äldre barn] *har andra behov helt enkelt*. Vad de äldre barnen enligt personalen vill ha är snarare fartfyllda, lekfulla aktiviteter gärna med utslagningmoment, än de mer lugna aktiviteter med mindre inslag av utslagning som oftast erbjuds. Personalen försöker dock anpassa den fysiska aktiviteten i fritidshemmet efter barns behov, intresse och initiativ med hänsyn till tid, plats och ålder. Något som de bland annat gör för att komplettera brister i hem och skola:

PS: En sak till varför vi har det [fysisk aktivitet] på fritidshemmet är att vi ska komplettera hemmet och skolan. Det är vår uppgift, det är ju så. Och det de inte får hemma ska de få här. Och det är ju en av de stora grejerna, det får många inte hemma.

I beskrivningen av dessa ovanstående åtgärder (och medfödda egenskaper) som enligt fritidshemspersonalen motverkar barns stillasittande och främjar fysiska aktivitet, är ett antal tydliga diskurser involverade som legitimerar hur undervisningen konstrueras. Bland annat märks en *kompletteringsdiskurs* inom vilken barns stillasittande, framförallt i hemmet men även i skolan, kräver att barn ges möjlighet till fysisk aktivitet i fritidshemmet. Fritidshemspersonalen ger uttryck för att de i samhället ser tydliga tendenser på att barn i dag inte är lika fysiskt aktiva som förr, varför detta behöver kompletteras med stöd av dem. Detta sker genom att de med hjälp av sitt förhållningssätt och aktiviteter (med hänsyn till tid och plats), inom ramen för en *aktivitetsdiskurs*, arrangerar verksamhet som framför allt verkar syfta till att stödja barns relationsskapande och konflikthantering. Dessutom uttrycker personalen att människor har ett medfött behov, och en

glädje, av att vara i rörelse. Inom denna *rörelseglädjediskurs* talas det om hur kroppen ger signaler om att den behöver vara fysiskt aktiv.

Analys av interdiskursivitet

I resultatdelens första del har ett antal diskurser presenterats så som risk-, brist-, aktivitets-, kompletterings- och rörelseglädjediskurs. Hur dessa diskurser kan ses vara interdiskursivt påverkade av mer övergripande samhällsdiskurser samt vilka implikationer dessa diskurser kan få för hur verksamhet i fritidshem bedrivs beskrivs i följande del. Detta görs med utgångspunkt i steg tre och fyra i tidigare nämnd analysmodell där de olika stegen presenteras som en sammanhängande text. Här påvisas även de *rekontextualiseringsprocesser* som kan skönjas. Processer där kunskaper, normer och värden förflyttas och förändras när de kommer i ett nytt sammanhang.

I empirin är en bristdiskurs och en riskdiskurs framträdande, inom vilken barns beteende uppges ha försämrats över tid. Den största förändringen anges vara den fysiska aktivitet som barn genomför i hemmet och att barn vistades mer i utomhusmiljö ”förr i tiden”. Även andra studier har pekat på en så kallad *degenereringsdiskurs* inom utbildning (jfr Levinsson et al., 2022), där det framhävs att barn var mer fysiskt aktiva förr i tiden. Detta kan kopplas till en mer övergripande *folkhälsodiskurs* som har belysts i tidigare studier (se t.ex. Gray et al., 2022). Denna diskurs har tydliga nostalgiska inslag om att barn var mer rörelseaktiva förr och signalerar det samtidsproblematiska i barns fysiska inaktivitet; dess konsekvenser för hur barndom blir till, hur den konstrueras, och de risker det medför för den allmänna folkhälsan på sikt. Bernstein (2000) hävdar att just inom en decentraliserad marknad fylld av förändringar (jfr fritidshemmets föränderliga och otydliga uppdrag) används ofta föreställningar från förr för att konsolidera framtiden, och i det här fallet framträder antagandet kring att barns fysiska aktivitetsnivå har sjunkit under de senaste årtionden som ”sanning” i empirin. Viss forskning stödjer antagandet om att barn generellt tycks vara allt mer stillasittande (Raustorp & Fröberg, 2018), medan annan forskning pekar på mer oförändrade nivåer (Cameron et al., 2016). Dock tyder det mesta på att många barn i dagens samhälle inte når upp till de nivåer av fysisk aktivitet som WHO rekommenderar (Folkhälsomyndigheten, 2018; Guthold et al., 2020) och att barns fysiska aktivitetsgrad utanför utbildning har sjunkit under senare tid (Booth et al., 2015; Nyberg et al., 2009). Folkhälsodiskursen tycks dock legitimeras mer av upplevelsen kring barns samtida passivitet än av vetenskapliga belägg. Det kan ses som att denna legitimitet rekontextualiserar en samhällelig uppfattning om att barn i dag generellt är mindre fysiskt aktiva än förr och att detta bör kompenseras av fritidshem och skola. Dock är varje barn unikt och vissa barn kan snarare vara i behov av mer rekreation och vila när de vistas i fritidshem och skola (jfr Warne, 2013) vilket kan göra det problematiskt när uttalade förgivet taganden om degenererad folkhälsa införlivas i en mer övergripande folkhälsodiskurs, något som riskerar att ta alltför stor plats när verksamhet i fritidshem utformas.

Fritidspersonalens tal om barns fysiska aktivitet inom folkhälsodiskursen kan ses färgat av en filantropisk tradition där fritidshemmet och skolan ska ”ge barnen rörelse”, det vill säga kompensera för barns brister i hemmiljön (jfr tidigare nämnd kompletteringsdiskurs). Ljunggren (2020) har beskrivit hur fysisk aktivitet historiskt har använts som medel för medborgar- och personlighetsfostran. Begreppet medborgarfostran används då för att belysa hur individer socialiseras inom ett samhälles normer och värderingar, och personlighetsfostran som ett uttryck för individens vilja att ”... fysiskt och mentalt gestalta sig själv som individ” (Ljunggren, 2020, s. 10). Hur en individ väljer och ges möjlighet till självförverkligande påverkas i hög grad av samhällets

förväntningar av vad som är normalt, användbart eller acceptabelt. I denna kontext erbjuder fritidshemspersonalen en möjlighet till fysisk aktivitet i samspel med andra där barns psykosociala hälsa ses som central, då till viss del legitimerad av argument för förbättrad fysisk hälsa, kognitiv utveckling och stärkta skolresultat. Inom detta stödjer personalen barns relationsskapande, konflikthantering och fysiska utveckling både i ett personlighets- och medborgarfostrande syfte. I samhället generellt kan man skönja en oro för till exempel barns övervikt och de konsekvenser det kan få för folkhälsan, och i empirin rekontextualiseras denna oro även i utbildningssammanhang som till viss del legitimerar den då kompensatoriska undervisningen. Även andra studier (t.ex. Pringle & Pringle, 2012) har belyst hur samhällets oro för barns övervikt har påverkat utbildnings utformande. Dock kan det påpekas att utbildning med fokus på fysiologiska egenskaper såsom motorik och kroppsvikt riskerar att ge negativa effekter för hur barn gestaltar sig själva som individ i samhället (Evans & Davies, 2020; Gray et al, 2022), något att beakta även inom fritidshem.

I empirin legitimeras fritidshemmets existens som en rörelseaktiv fristad, sett som en motpol till den stillasittande skolan och det passiva hemmet. Inom denna fristad förväntas barnets sanna (och fysiskt aktiva) natur framträda genom att vistas utomhus och i positiva innemiljöer (jfr tidigare nämnd rörelseglädjediskurs). Dessa tankar går att härleda tillbaka till den franske 1700-tals filosofen Jean-Jacques Rousseau, som i skriften *Émile eller om uppfostran* beskriver hur barn (pojkar) genom att vistas i inspirerande miljöer på egen hand, och i ett oskyldigt naturtillstånd, bör ges möjlighet utvecklas fritt genom lek. Tankar om att barn förväntas vara fysiskt aktiva om förutsättningarna är de rätta återkommer och rekontextualiseras även i en nutid där till exempel begreppet *rörelseglädje* är vanligt förekommande, bland annat i Lgr-22 (Skolverket, 2022). Tanken om barns inneboende lust att vara i rörelse kan dock diskuteras och inte tas för given. Exempelvis visar Ingulfsvann et al. (2021) och Lehto & Eskelinen (2020) på att faktorer såsom situation, miljö, individ, tid samt möjlighet till personligt inflytande påverkar hur rörelseglädje upplevs och gestaltar sig. Faktorer man bör ta hänsyn till när verksamhet i fritidshem utformas.

DISKUSSION

Denna artikels resultat synliggör hur barns fysiska aktivitet konstrueras av personal i fritidshem, vilka samhällsdiskurser som är mest framträdande i personalens tal om barns fysiska aktivitet i fritidshem samt vilka implikationer dessa diskurser kan få för hur verksamheten i fritidshem bedrivs. När fritidshemspersonalen talar om barns fysiska aktivitet framträder kritik av den traditionella skolan och dess institutionaliserade stillasittande. Kritiken framförs med stöd i argument som kan härledas till en folkhälsodiskurs som belyser barnens ökade stillasittande på fritiden, men den är även färgad av en socialpedagogisk omsorgsdiskurs. Detta är något som kan härledas till en äldre kritik av skolan som institution, tidigare framförd av till exempel klassiska reformpedagoger som John Dewey och svenska Ellen Key. Denna klassiska, historiska och kanske även eviga kritik av den traditionella skolformen och dess arbetssätt som personalen i fritidshem ger uttryck för, riktar sig mot skolans kunskapsdiskurs som ses som allt för dominerande (se Haglund, 2009). Inom denna diskurs fokuseras kunskapsinhämtning kopplat till specifika skolämnen, traditionella arbetssätt och instrumentell kunskapssyn vilket sammantaget medför att barn blir allt för stillasittande och därmed fysiskt inaktiva. Fritidshemmets och fritidspedagogikens särart uttrycks således som bestående av mer holistiska kunskapsideal som främjar hela barnets utveckling. Fritidshemmets legitimitet tycks därmed bestå i att den är just icke-skola vilket medför att den bör kompensera för skolan genom omsorg om och betoning på barns rörelseaktivitet. Det framstår i empirin som att fritidshemmet (i

motsats till skolan) bejakar det äkta och naturliga i barnet och det är först i fritidshemmet som barnets sanna natur kan få utlopp. Detta kan härledas till Rousseau och hans tankar kring barnuppfostran, men det går även att förstå som kamp mellan kunskaps- och omsorgsdiskursen vilket har belysts i tidigare studier ((jfr Haglund, 2009; Holmberg, 2018; Ackesjö & Haglund, 2021; Hjalmarsson, 2019; Lager, 2018). Empirin ger i hög grad uttryck för att den socialpedagogiska omsorgsdiskursen är dominerande i fritidshem (jfr Haglund, 2015) inom vilken barn fostras, både som individer och som samhällsmedborgare till fysisk aktivitet i samspel med andra. Empirin ger också vid handen att fritidshemmets särartsbeskrivning sker i tydlig relation till den traditionella skolan och där fritidshemmets kompensatoriska funktion blir att utgöra dess motpol. Fritidshemmets mer holistiska kunskapsideal, som består i att se hela barnet, bidrar därmed till att kompensera för brister i form av fysisk aktivitet i såväl hem som skola. Motiven till det kompensatoriska uppdraget kan härledas till både folkhälso- och omsorgsdiskursen.

Personalen uttrycker att de vill bidra till barns positiva upplevelser av fysisk aktivitet och de ser sig själva som kompensatoriska aktörer och inspiratörer. Detta sker bland annat genom att pedagogisera och leda barns fysiska aktivitet på rasterna (vilka de ser som en del av fritidshemmet). Styrningen av barns fria rast legitimeras med psykosociala argument om att den bidrar till relationsskapande och konflikthantering. Detta kan förstås i linje med hur fritidshemmet förhåller sig som en motpol till skolan och hur omsorgsdiskursen bidrar till att befästa dikotomin mellan skola och fritidshem. I empirin uttrycks en ambition om att fritidshemmet ska vara en fristad från skolan och en plats där barnen har det bra, men det uttrycks även en medvetenhet om att barns fysiska aktivitet under åren i fritidshem spelar stor roll för barnens framtida utveckling. Denna intention, medvetenhet och vilja visar sig även när personalen uttrycker sin frustration kring de svårigheter de upplever när det gäller att skapa goda förutsättningar för alla barn att få ta del av positiva upplevelser av fysisk aktivitet. Personalen ser stor åldersspridning som ett hinder för att kunna tillmötesgå barns skiftande behov, vilket är en svårighet som även har belysts av andra aktörer. Redan 2010 påpekade Skolinspektionen i rapporten *Kvalitet i fritidshem* (Skolinspektionen, 2010) hur äldre barn ”bjuds in med armbågen” till verksamheten, och de uttryckte oro för hur olika barns behov i varierande åldrar tillgodosågs. En problematik som tycks kvarstå utifrån resultaten i denna artikel.

Avslutningsvis framträder fritidshemmets komplexitet och dess fritidspedagogiska utmaningar och möjligheter i denna studie. Diskurserna som de intervjuade ger uttryck för kan också förstås som del av fritidshemmets särart, något som i hög grad tycks bestå av ett kompenserande uppdrag där inte bara brister under fritid och hem ska kompenseras utan även skolan och dess organisation. En organisation som fritidshemmet paradoxalt nog ingår i.

REFERENSER

- Ackesjö, H. & Haglund, B. (2021). Fritidspedagogisk undervisning: En fråga om intentionalitet, situations-styrning och inbäddning. *Utbildning och Lärande/ Education and Learning*, 15(1), 69-87. <http://du.diva-portal.org/smash/get/diva2:1539113/FULLTEXT01.pdf>
- Ahrne, G. & Svensson, P. (Red.) (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*. Liber AB.
- Andishmand, C. (2017). *Fritidshem eller servicehem? En etnografisk studie av fritidshem i tre socioekonomiskt skilda områden*. Doktorsavhandling. Göteborgs Universitet.
- Bernstein, B. (1990). *Class, codes and control. Vol. 4. The structuring of pedagogic discourse*. Routledge.
- Bernstein, B. (2000). *Pedagogy, Symbolic Control and Identity* (Revised Edition). Rowman & Littlefield Publishers.
- Boréus, K. (2015). Diskursanalys. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*. Liber AB.
- Booth, V.M., Rowlands, A.V. & Dollman, J. (2015). Physical activity temporal trends among children and adolescents. *Journal of Science and Medicine in Sport*. 18(4), 418-425. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2014.06.002>
- Börjesson, M. & Palmblad, E. (2007). *Diskursanalys i praktiken*. Liber AB.
- Cameron, C., Craig, C.L., Bauman, A. & Tudor-Locke, C. (2016). CANPLAY study: Secular trends in steps/day amongst 5–19 year-old Canadians between 2005 and 2014. *Preventive Medicine*. 86, 28-33. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2015.12.020>
- Dahlin-Ivanoff, S. (2015). Fokusgruppsdiskussioner. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Liber AB.
- de Greeff, J. W., Bosker, R. J., Oosterlaan, J., Visscher, C., & Hartman, E. (2018). Effects of physical activity on executive functions, attention and academic performance in preadolescent children: a meta-analysis. *Journal of science and medicine in sport*. 21(5), 501–507. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2017.09.595>
- Denscombe, M. (2014). *The Good Research Guide: for small-scale social research projects*. McGraw-Hill Education (UK)
- Dimenäs, Jörgen (Red.) (2007). *Lära till lärare*. Liber AB.
- Evans, J. & Davies, B. (2020). Embodying policy concepts. *Sport, Education and Society*. 25(7), 735-751. <https://doi.org/10.1080/13573322.2020.1794537>
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis*. Longman.
- Fairclough, N. (2001). *Language and power. Second edition*. Pearson Education Limited.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Fairclough, N. (2013). *Critical Discourse Analysis - The Critical Study of Language. Second edition*. Longman.
- Fairclough, N. (2015). *Language and Power. Third edition*. Routledge.
- Folkhälsomyndigheten. (2018). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18*. Folkhälsomyndigheten.
- GIH (Gymnastik- och idrottshögskolan). (24 mars 2022). *Fysisk aktivitet och hjärnhälsa för skolungdomar – ny stor forskningsstudie*. <https://www.gih.se/OM-GIH/Press-och-media/Pressmeddelanden/Fysisk-aktivitet-och-hjarnhalsa-for-skolungdomar--ny-stor-forskningsstudie/>
- Glassner, B. & Miller, J. (2016). The ”Inside” and the “Outside”; Finding Realities in Interviews. I Silverman, D. (Red.) (2016). *Qualitative research*. SAGE Publication Ltd.
- Gray, S., Hooper, O., Hardley, S., Sandford, R., Aldous, D., Stirrup, J., Carse, N., & Bryant, A. S. (2022). A health(y) subject? Examining discourses of health in physical education curricula across the UK. *British Educational Research Journal*, 48(6), 1161–1182. <https://doi-org.lib.costello.pub.hb.se/10.1002/berj.3820>

- Guthold, R., Stevens, G. A., Riley, L. M. & Bull, F. C. (2020). Global trends in insufficient physical activity among adolescents: a pooled analysis of 298 population-based surveys with 1.6 million participants. *The Lancet. Child & adolescent health*. 4(1), 23–35. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(19\)30323-2](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30323-2)
- Haglund, B. (2009). Fritid som diskurs och innehåll. En problematisering av verksamheten vid »afterschool-programs» och fritidshem. *Pedagogisk forskning i Sverige*. 14(1), 14–22. <http://journals.lub.lu.se/index.php/pfs/article/view/7690/6745>
- Hjalmarsson, M. (2019). Fritidshemmet – en utbildningsarena i spänningen mellan omsorgstradition, ökade kvalitetskrav och förtydligat uppdrag. *Kapet, Karlstads universitetets Pedagogiska Tidskrift*. 15(2), 11–23. <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:1379105>
- Hjalmarsson, M. & Odenbring, Y. (2019). Compensating for unequal childhoods practitioners' reflections on social injustice in leisure-time centres. *Early Child Development and Care*. <https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1570176>
- Holmberg, L. (2018) *Konsten att producera lärande demokrater*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet.
- Ingulfsvann, L.S., Moe, V.F. & Engelsrud, G. (2021). Unpacking the joy of movement – 'it's almost never the same'. *Sport, Education and Society*. <https://doi.org/10.1080/13573322.2021.1927695>
- Jägerskog, M. & Bennwik, E. (5 november 2020) Vi måste ge våra barn chans att röra sig mer. *Aftonbladet*. <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/JJJGvJ/vi-maste-ge-vara-barn-chans-att-rora-sig-mer>
- Lager, K. (2018). Att undervisa i fritidshem. *Educare - Vetenskapliga Skrifter*. (2), 51 - 68. <https://doi.org/10.24834/educare.2018.2.3>
- Lehto, S. & Eskelinen, K. (2020) 'Playing makes it fun' in outofschool activities: Children's organised leisure. *Childhood*. 27(4), 545–561. <https://doi.org/10.1177/0907568220923142>
- Levinsson, M. & Norlund, A. (2018). En samtida diskurs om hjärnans betydelse för undervisning och lärande: Kritisk analys av artiklar i lärarfackliga tidskrifter. *Utbildning & Lärande*. 12(1), 7–25. <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1271702&dsid=6148>
- Levinsson, M., Norlund, A. & Johansson, J. (2022) En samtida diskurs om betydelsen av fysisk aktivitet för undervisning och lärande: kritisk analys av artiklar i lärarfackliga tidskrifter. *Nordic Studies in Education*, 42(3), 249–271. <https://doi.org/10.23865/nse.v42.3535>
- Ljunggren, J. (2020). *Den svenska idrottens historia*. Natur & Kultur.
- Ludvigsson, Ann & Falkner, Carin. (2019). Fritidshem – ett gränsland i utbildningslandskapet. *Nordisk tidsskrift för pedagogikk og kritikk*. 5, 13-26. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v5.1181>
- Norberg, E. (22 december 2021). Det händer när skärmen ersätter fysisk aktivitet. *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/insidan/det-hander-nar-skarmen-ersatter-fysisk-aktivitet/>
- Norlund, A. (2009). *Kritisk sakprosaläsning i gymnasieskolan. Didaktiska perspektiv på läroböcker, lärare och nationella prov*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet.
- Nyberg, G., Nordenfelt, A., Ekelund, U. & Marcus, C. (2009). Physical Activity Patterns Measured by Accelerometry in 6- to 10-yr-Old Children. *Medicine and science in sports and exercise*. 41(10), 1842-1848. <http://dx.doi.org/10.1249/MSS.0b013e3181a48ee6>
- OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development). (2019). *OECD Future of Education 2030 Making Physical Education Dynamic and Inclusive for 2030 International Curriculum Analysis*. https://www.oecd.org/education/2030-project/contact/OECD_FUTURE_OF_EDUCATION_2030_MAKING_PHYSICAL_DYNAMIC_AND_INCLUSIVE_FOR_2030.pdf
- Peterson, C. (2020). *Val - omröstning – styrning. En etnografisk studie om intentioner med, villkor för och iscensättande av barns inflytande i förskolan*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet.

- Pringle, R. & Pringle D. (2012). Competing obesity discourses and critical challenges for health and physical educators. *Sport, Education and Society*. 17(2), 143-161.
<http://dx.doi.org/10.1080/13573322.2011.607947>
- Raustorp, A., & Fröberg, A. (2018). Comparisons of pedometer-determined weekday physical activity among Swedish school children and adolescents in 2000 and 2017 showed the highest reductions in adolescents. *Acta paediatrica*. 108(7), 1303-1310.
<https://doi.org/10.1111/apa.14678>
- Riksidrottsförbundet. (15 oktober 2021). *Rörelsesatsning i skolan - För att alla barn ska vilja, våga och kunna vara aktiva genom hela livet*.
<https://www.rfsisu.se/contentassets/b4649feaa20047d1baadf91a588dffa3/folder-rorelsesatsning-i-skolan-2021.pdf>
- SFS 2010:800. *Skollag*. Utbildningsdepartementet.
- Singh, P. (2002). Pedagogising Knowledge: Bernstein's Theory of the Pedagogic Device. *British Journal of Sociology of Education*. 23(4), 571-582.
- Skolinspektionen. (2010). *Kvalitet i fritidshem*. Rapport 2010:3. Skolinspektionen.
- Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*. Skolverket.
- Skolverket. (2020). *Elever och personal i fritidshemmet läsåret 2019/20*. Dnr 2020:326.
<https://www.skolverket.se/getFile?file=6599>
- Skolverket. (14 mars 2022). *Timplan för grundskolan*.
<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/timplan-for-grundskolan>
- SOU 2020:34. (2020). *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Utbildningsdepartementet.
- Warne, M. (2013). *Där eleverna är: Ett arenaperspektiv på skolan som en stödjande miljö*. Doktorsavhandling. Mittuniversitetet.
- Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Studentlitteratur.
- Wilkinson, S. (2016). Analyzing Focus Group Data. I Silverman, D. (Red.) (2016) *Qualitative research*. SAGE Publication Ltd.
- Winter Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur.

Vol 17, nr 1 2023

Utbildning & Lärande

Introduktion: Utbildningars olika diskursiva perspektiv som konfliktarena och mötesplats för diskussion

Jörgen Dimenäs

Lärarytbildningen som demokratiskt rum – medvetet engagemang och erbjudanden om ömsesidighet

Helen Knutes Nyqvist & Kristina Holmberg

Om folkbildningsmässig särart i idrottsrörelsens studieförbund SISU Idrottsutbildarna

Johan Söderman

Fritidshemspersonals tal om barns fysiska aktivitet – samhällelig påverkan och möjliga implikationer

Jonas Johansson & Johan Söderman

Legitimation of digitalisation in education. A case study of vocational student teachers' lesson plans

Marie Nordmark